

УДК 316.334.3

В. А. ПОЛТОРАК

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: ОРГАНІЧНА ТА НЕОРГАНІЧНА

У статті проаналізована важлива та недостатньо вивчена на сьогодні в соціології проблема, пов'язана з необхідністю та важливістю використання громадської думки в соціологічному управлінні суспільством, а саме проблема її компетентності. Розглянуто питання про її органічну та неорганічну компетентність і некомпетентність. Зокрема, зроблено висновок щодо того, що у випадках, коли громадська думка висловлюється з питань, які «підлягають» її розумінню, вона може бути цілком компетентною та використовуватися органами державного управління, політичними партіями тощо. Висвітлено низку ситуацій, що виникають з тих чи інших причин (наприклад, недостатня поінформованість громадської думки), коли можлива в принципі компетентна громадська думка зазнає «викривлень», які обов'язково потрібно враховувати під час її використання.

Ключові слова: громадська думка, компетентність та некомпетентність громадської думки, органічна та неорганічна некомпетентність, артефакти, соціальне управління суспільством.

Останніми роками соціологи приділяють усе більше уваги дослідженню комплексу проблем, пов'язаних із компетентністю. Її розглядають, передусім, як важливий ресурс життєвої активності, що може приносити та реально приносить користь як окремим людям, різноманітним колективам, суспільним групам, так і суспільству в цілому. Тим більше, що як усе суспільство, так і більшість його членів, розуміють, що реалізація особистих та суспільних настроїв, досягнення успіху можливі тільки на основі високого рівня компетентності фахівців, задіяних у різних сферах суспільства.

Як слушно підкреслює А. О. Ручка, «компетентність є конгломератом (сукупністю, єдністю) певних компонентів. Таких як знання, уміння, кваліфікації, повноваження, здібності, настанови, ціннісно-сміслові пропозиції, які разом забезпечують досягнення запланованих результатів – цілей, цінностей» [4]. І в цьому плані компетентність може виступати усталеною характеристикою окремих людей, соціальних груп, організацій.

І навіть населення країни (тієї чи іншої) в цілому. Тобто компетентною чи некомпетентною дійсно може бути громадська думка, яка певним чином характеризує рівень компетентності населення країни в цілому чи його окремої частки. На жаль, цей аспект проблеми (щодо наявної чи можливої компетентності громадської думки) поки практично не вивчають. Хоча, на наш погляд, навряд чи можна заперечувати значущість подібної компетентності громадської думки, яка впливає на різні аспекти суспільно-політичного життя: починаючи від виборів керівництва країни та закінчуючи ставленням до вибору шляхів соціально-економічних і соціально-

політичних перетворень у державі, зокрема визначенню типу та характеристик реформ, що в ній здійснюються.

Мета статті – аналіз проблем органічної й неорганічної компетентності громадської думки та її ролі у вирішенні актуальних соціально-політичних проблем сучасного українського суспільства.

Коли йдеться про громадську думку як соціальний інститут, з одного боку, та певну сукупність думок тих чи інших соціальних груп, груп масової свідомості, можливість та необхідність її використання в процесах соціально-політичного управління суспільством, виділяють, передусім, чотири критерії звернення до неї, використання її, а саме: «суспільного інтересу», актуальності, дискусійності, компетентності.

Щодо перших трьох, то з ними досить зрозуміло. Так, критерій «суспільного інтересу» означає, що громадська думка будь-яких суб'єктів (держави, міста, підприємства тощо) висловлюється лише з тих проблем, які викликають у них певний суспільний інтерес. Критерій актуальності свідчить про те, що проблема, яка є об'єктом громадської думки, не лише викликає суспільний інтерес, а і є актуальною саме в той проміжок часу, коли громадська думка формується та висловлюється. Проблема дискусійності громадської думки є однією із центральних у соціології та політиці й свідчить про те, що реально подібна громадська думка виникає тільки в ситуаціях, коли повна єдність поглядів людей на якісь явища чи проблеми практично неможлива та обов'язково можливі якісь альтернативні оцінки чи погляди.

Щодо четвертого критерію формування та висловлення громадської думки, а саме її «компетентності», справа не є дуже простою чи зрозумілою. Якщо враховувати ту обставину, що громадська думка сьогодні, як ми вже зауважували, виступає як значущий критерій, який впливає на формування та прийняття управлінських рішень і не тільки із суто соціально-політичних проблем (на виборах, референдумах, при вирішенні серйозних соціальних проблем іншими методами), то, безумовно, будь-яке суспільство або його сектор, сегмент потребують дійсно компетентної громадської думки, урахування якої буде сприяти ефективному вирішенню тієї чи іншої проблеми.

І та обставина, що громадська думка – це сукупність у принципі суб'єктивних думок тієї чи іншої спільноти людей, цьому не завадить. У будь-якому разі, урахування громадської думки при прийнятті рішень як раз і потребує вивчення та аналізу саме ставлення людей, громадськості до тих чи інших шляхів вирішення проблеми. Тому брати до уваги рівень компетентності громадської думки при вирішенні значної кількості суспільних проблем, що мають «громадський резонанс», дійсно необхідно.

І тут ми, зважаючи на те, що, по-перше, громадська думка, що враховується в процесах управління суспільством, повинна бути компетентною, переходимо до розгляду того, що розуміємо, коли кажемо «по-друге». А саме: чи можливо це в принципі? Взагалі поширене уявлення, що будь-яка

громадська думка навряд чи може бути компетентною. Насправді ж такий підхід можна вважати справедливим лише почасти.

Дійсно, при розгляді цієї проблеми треба обов'язково враховувати ту обставину, що компетентність або некомпетентність громадської думки, тобто суджень, що «претендують» на її «статус», може бути як органічною, так і неорганічною. Так, не з усіх проблем, особливо наукових, громадськість може бути компетентною, оскільки її думки належать до сфери масової (а не групової, наукової, спеціалізованої) свідомості. Подібну некомпетентність громадської думки цілком можна пояснити, вона свідчить лише про те, що не завжди та не з усіх проблем узагалі є, наприклад, сенс опитування населення.

Щодо неорганічної некомпетентності громадської думки, то вона виходить з того, що в принципі з тієї чи іншої проблеми громадська думка може бути компетентною, але такою в певній ситуації не є. Причому з різних причин, основною з яких, безумовно, є недостатня поінформованість громадськості. Тим, хто проводить опитування громадської думки, дуже нерідко доводиться стикатися з такими відповідями респондентів, як «не знаю», «важко відповісти» тощо. Тобто в цьому разі ми маємо справу з дійсно неорганічною некомпетентністю [3, с. 67–68].

Загалом, як впливає з викладеного вище, у соціально-політичній діяльності, у процесах соціального управління цілком доречно використовувати громадську думку у випадках, коли є підстави вважати її можливою компетентність або некомпетентність цілком неорганічною, враховуючи це при прийнятті рішень. Водночас потрібно брати до уваги низку обставин, що можуть призводити до помилок в оцінці рівня компетентності громадської думки, про які йтиметься далі.

Але до цього треба обов'язково «відокремлювати» реальну громадську думку, її певний стан та зміст, від тієї, що іноді здобувається в процесі проведення досліджень, опитувань громадської думки. Ідеться, зрозуміло, не про дослідження, проведені кваліфіковано та неупереджено, а про ті, що скоріше мають характер піарівських (при цьому ми хочемо підкреслити ту обставину, що ми нічого не маємо проти піару, але вважаємо, що треба обов'язково «відокремлювати» дані, здобуті при проведенні реальних соціологічних опитувань громадської думки, від тих опитувань, що цілком свідомо мають на меті здобуття певних «вигідних» замовнику результатів).

У подібних випадках, зокрема, може йтися про використання спеціальних форм запитань, побудову опитувальних листів, використання так званих пуш-полівських технологій при опитуваннях, тобто «відштовхуючих» запитань, прийомів, спрямованих на здобуття «необхідних» результатів (наприклад, надання неповного переліку можливих альтернатив відповідей, розташування подібних альтернатив у певному порядку, використання різної кількості позитивних та негативних альтернатив) тощо [2, с. 171–177]. Загалом проблема якісної побудови структури опитувальної

анкети та правил коректного формулювання запитань вже неодноразово була порушена в спеціальній літературі [1, с. 319–382; 5, с. 11–273].

Перейдемо тепер до характеристики деяких ситуацій (на жаль, малодосліджених), пов'язаних із проблемами у використанні громадської думки в соціально-політичній практиці у випадках, коли йдеться про вже згадану вище неорганічну некомпетентність громадської думки, що може виникати та яку треба враховувати при використанні громадської думки в соціальному управлінні. Подібні ситуації можуть бути такими:

– громадська думка намагається висловлюватися з тих чи інших проблем, що практично «не доступні» її розумінню та використанню органічно. Так, трапляються випадки, коли вона функціонує та навіть враховується при деяких висловлюваннях громадськості щодо найбільш ефективних шляхів проведення економічних чи інших реформ (при тому, що широким масам громадськості реально подібні шляхи практично невідомі). Або поширюються всілякі думки, пов'язані з «народною медициною» та різноманітними рецептами лікування тих чи інших захворювань (при цьому даються певні гарантії, нібито, дійсної ефективності). Або використовуються думки громадськості щодо шляхів реформи соціально-політичного устрою держави (наприклад, парламентського чи суто президентського, хоча більшість людей в Україні достатньо чітко не розуміють їх сутності та різниці поміж ними) тощо;

– громадська думка не є достатньо поінформованою щодо тих чи інших подій, які відбуваються, їх істинних причин та наслідків. Ми вже зауважували, що ця причина є головною, коли йдеться про часто існуючу неорганічну некомпетентність громадської думки, яка могла б бути достатньо компетентною у випадку, коли вона була б достатньо поінформованою. При цьому необов'язково йдеться про поінформованість тільки як таку. Значну роль відіграє не лише просте здобуття населенням тієї чи іншої інформації, а й рівень довіри до такої інформації та засобів інформації, що її передають. Саме це було визначено в дослідженнях, які проведено, наприклад щодо проблем впливу на громадську думку та її використання, пов'язаних з інформаційною війною між Росією та Україною;

– замість громадської думки використовують так звані «артефакти», що виникають завдяки використанню при аналізі (не обов'язково на основі проведених соціологічних досліджень, але в першу чергу саме завдяки ним) певних технологій (свідомо або несвідомо), що замінюють елементи громадської думки певними конструкціями, які виникають завдяки технічним прийомам, що були застосовані. Найбільш поширені подібні приклади при проведенні референдумів, коли опитуваний вимушений відповісти на поставлене запитання «так» чи «ні», хоча в багатьох випадках чітко не знає або не розуміє, про що саме йдеться. Саме таким чином виникає «спотворена» картина громадської думки, якої насправді чи не існує, чи вона значно відрізняється від реальної;

– урахування та використання громадської думки зі складних соціально-політичних і, насамперед, соціально-економічних проблем (таких, наприклад, як ставлення до можливого підвищення цін тощо), що викликає сумніви стосовно того, що громадська думка може бути компетентною, з огляду на сам об'єкт її висловлювань.

Існує, безумовно, і ще значна кількість проблем, коли, здавалося би, досить компетентна громадська думка в принципі може існувати, але саме її компетентність у певних випадках може викликати сумніви. Аналіз цих проблем потребує спеціального дослідження. Ми ж вважаємо важливим зупинитися, передусім, на розгляді останньої з названих вище ситуацій, оскільки саме використання громадської думки, здобутої при її застосуванні, викликає певні проблеми та сумніви.

Отже, відомо, що достатньо часто в ставленні до суджень громадської думки, зокрема здобутих під час опитувань, до яких звертаються органи управління, політики, журналістики та які відображають оцінку населенням певних складних і «кількісно» недостатньо чітких оцінок тих чи інших соціально-політичних чи соціально-економічних проблем, виникають деякі сумніви або певна недовіра саме через складний зміст цих проблем, неоднозначне ставлення до них населення та відповідно до поширеної громадської думки щодо них. Крім згаданої вже вище проблеми ставлення населення до підвищення цін на товари та послуги, може йтися про гостроту тих чи інших проблем, які потрібно вирішувати, вагомість заходів, яких потрібно вживати для цього тощо.

Складність цієї проблеми, передусім, у тому, що чітко кількісно визначити та оцінити результати замірів громадської думки, що проводяться в цих випадках, доволі складно, оскільки тут «працюють» певні, досить часто дуже суб'єктивні, перебільшені оцінки населенням відповідних проблем. Так, навряд чи хтось сумнівається, що в опитуваннях, які проводяться зараз в Україні, більшість населення не буде «жалітися» на низькі зарплати й пенсії, високі ціни тощо. Іноді частка опитаних, що відзначають подібні позиції при анкетуванні чи проведенні інтерв'ювання, така велика, що взагалі виникають сумніви щодо можливості та необхідності врахування такої громадської думки.

Чи дійсно можна схилитися до подібної позиції та зовсім ігнорувати проблему компетентності громадської думки? На наш погляд, зовсім ні! Причому треба враховувати два аспекти «роботи» з громадською думкою в подібній ситуації. Перший зводиться до того, що при проведенні соціологічних досліджень, та й узагалі при оцінюванні ставлення громадської думки до певних проблем, шляхів їх вирішення треба обов'язково враховувати ту соціально-економічну (чи іншу, якщо про неї йдеться) ситуацію, яка склалася в державі та яку оцінює громадська думка. Дійсно, у ситуації, коли значна частка населення, навіть його більшість, мешкає в певний час за межею бідності, ставити запитання людям про необхідність підвищення цін навряд чи має сенс. Зрозуміло, що громадська думка (до речі, цілком

компетентно, коли не враховується специфіка ситуації, коли це пропонується) буде проти цього. Хоча й подібний «спротив», його масштаб і характер треба тим чи іншим чином визначати та враховувати.

Про це свідчать випадки, коли громадська думка може виступати з досить несподіваних позицій, які, на перший погляд, є необґрунтованими. Достатньо пригадати проблему, яка декілька років тому виникла у Швейцарії. Там, враховуючи значне багатство країни та деякі аспекти соціально-економічного життя населення, уряд пропонував виділяти кожному швейцарцю, навіть коли він узагалі не працює, певну суму грошей. Відомо, що більшість населення на референдумі не підтримала впровадження.

Але в цієї проблеми є й інший аспект. Коли складні соціально-економічні запитання ставляться, і щодо них виявляється позиція громадської думки, подібна інформація може бути в певному сенсі компетентною. Треба пам'ятати, що громадська думка – це певний стан громадської свідомості, який містить у собі достатньо стале та компетентне оціночне ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій та фактів дійсності. Саме виявлення та аналіз такого ставлення є одним із важливих завдань виявлення та використання громадської думки. Таким чином, навіть коли просто аналізують оцінку населенням країни, міста, району чи представниками різних соціальних груп різних складних соціальних проблем, то знання громадської думки щодо ситуації, яка склалася чи складається, допомагає зрозуміти як загальний її «настрій», так і відмінності в ставленні до проблем, що розглядаються, різних верств населення, мешканців різних районів та міста в цілому. А при проведенні моніторингових досліджень навіть оцінити подібне ставлення в динаміці. Не потрібно й спеціально підкреслювати ту обставину, що подібна інформація виступає як вкрай важлива як до органів управління містом, регіоном, так і політичних партій і політиків, що в них діють.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що взагалі в певних ситуаціях, коли йдеться про ставлення громадської думки до певних проблем, які в цілому «підлягають» розумінню громадської думки, доступні знанням та розумінню громадськості, громадська думка дійсно може бути цілком компетентною та використовуватися в процесі соціального управління.

По-друге, існує низка ситуацій, пов'язаних, зокрема, з недостатньою поінформованістю громадської думки, наявністю в її ставлення до деяких проблем артефактів, оцінкою нею складних соціально-економічних та соціально-політичних проблем, у яких необхідний детальний і глибокий аналіз змісту громадської думки з метою виявлення її дійсності компетентності з відповідних проблем для її подальшого використання в соціальному управлінні суспільством.

Список використаної літератури

1. Добренков В. И., Кравченко А. И. Методы социологических исследований. Москва : ИНФРА-М, 2006. 768 с.
2. Петров О. В. Социологические пиар-технологии в политике. Киев, 2007. 288 с.

3. Полторац В. А. Социология общественного мнения. Киев ; Днепропетровск : Центр «СОЦИОПОЛИС», 2000. 264 с.

4. Ручка А. О. Компетентність як ресурс життєвої активності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. пр. Київ : ІС НАН України, 2017. С. 264–276.

5. Садмен С., Бредбери Н. Как правильно задавать вопросы: введение в проектирование массовых обследований : пер. с англ. Москва : Ин-т фонда «Общественное мнение», 2005. 382 с.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2018.

Полторац В. А. Компетентность общественного мнения: органическая и неорганическая

В статье проанализирована важная и недостаточно изучена сегодня в социологии проблема, связанная с необходимостью и важностью использования общественного мнения в социологическом управлении обществом, а именно проблема ее компетентности. Рассматривается вопрос о ее органической и неорганической компетентности и некомпетентности. В частности, делается вывод о том, что в случаях, когда общественное мнение высказывается по вопросам, «подлежащим» его пониманию, оно может быть полностью компетентным и использоваться органами государственного управления, политическими партиями и т. д. Освещается ряд ситуаций, возникающих по тем или иным причинам (например, недостаточная осведомленность общественного мнения), когда возможное в принципе компетентное общественное мнение претерпевает «искажения», которые обязательно должны учитываться при ее использовании.

Ключевые слова: общественное мнение, компетентность и некомпетентность общественного мнения, органическая и неорганическая некомпетентность, артефакты, социальное управление обществом.

Poltorak V. Competence of Public Opinion: Organic and Inorganic

The article analyzes an important and insufficiently studied problem in sociology today related to the necessity and importance of using public opinion in the sociological management of society, namely, the problem of its competence. The issue of its organic and inorganic competence and incompetence is considered. In particular, it is concluded that in cases where public opinion is expressed on issues that are «subject to» its understanding, accessible to the public, it can be fully competent and used by government bodies, political parties, etc.

At the same time, public opinion on issues related to special and similar knowledge (for example, medical, purely scientific, etc.) can not be competent in principle. Here we are talking about, so-called, organic incompetence. And even if such public opinion is obtained as a result of surveys (which in this case are absolutely incorrect), then it can not be used in any process of regulation by social processes. At the same time, the article deals with the fact that even with the use of public opinion, which in principle can be competent, that is, expresses itself on the issues «accessible» to its understanding and analysis, it is necessary to take into account a number of situations when there may be «distortion» public opinion. In particular, they are about the following:

– obtained in the course of research or other analysis of public opinion, still «has» an organic incompetence and is expressed, for example, on problems where the population really can not be competent. For example, in studies where attempts are made to find out people's opinions about the most effective ways of carrying out reforms or the most optimal socio-political structure of a state where such opinions are not based on actual «knowledge» of public opinion;

– based on insufficient awareness of people about certain events or awareness, «received» through certain channels of information (for example – the work of Russian propaganda channels during the information war between Russia and Ukraine);

– use instead of real public opinion, the so-called artifacts that arise due to the use of technology in the process of interviews, when the respondent should answer the question «yes» or «no», even if he does not have his opinion on this at all. Possible in this regard and a number of other situations, especially when it comes to public opinion on complex socio-economic problems.

Key words: *public opinion, competence and incompetence of public opinion, organic and inorganic incompetence, artifacts, social management of society.*